

UDK: 327(282.243.7); 327::911.3(497.11)
Bibliid 0543-3657, 65 (2014)
God. LXV, br. 1153-1154, str. 113-127
Izvorni naučni članak
Primljen: 31. mart 2014.

Dr Dušan PROROKOVIĆ¹

Bitka za kontrolu Dunava i uticaj na geopolitički položaj Srbije

SAŽETAK

Dunav je jedan od najvažnijih saobraćajnih koridora u Evropi. To je razlog stalne bitke velikih sila – geopolitičkih aktera za kontrolu Dunava, koja traje poslednja dva veka. Sa kanalom Rajna-Dunav uspostavljena je geopolitička horizontala. To je omogućilo Nemačkoj, vodećoj centralnoevropskoj zemlji da postane još nezavisnija. Nemački odnos prema atlantizmu, s jedne strane, i evroazijanzizmu, s druge, ima značajan uticaj na geopolitički položaj Srbije.

Ključne reči: Dunav, Rajna, geopolitika, međunarodne komisije za Dunav, srednjoevropski kontinentalizam, atlantizam, evroazijstvo, Dunavska strategija.

Sliv Dunava je po površini od oko 810.000 km² jedan od najvećih u Evropi. U njega ulaze, pored pritoka iz deset priobitnih država, i reke iz još devet država dunavskog basena.²

Tabela br. 1: Procentualno učešće priobitnih zemalja u slivu Dunava

Nemačka	7,5	Srbija	10,3
Austrija	10,3	Bugarska	5,2
Slovačka	5,8	Rumunija	28,9
Mađarska	11,7	Moldavija	1,7
Hrvatska	4,5	Ukrajina	3,8

¹ Autor je doktor političkih nauka, doktorant na Fakultetu bezbednosti i izvršni direktor Centra za strateške alternative iz Beograda, e-mail: prorokovic@yahoo.co.uk.

² Podaci u tabelama br. 1, 2 i 3, preuzeti sa CD izdanja L'Encyclopædia Universalis: André Blanc; Pierre Carrière, *Le Danube*. U: Encyclopædia Universalis, 10e, 2005. I: Laurent Touchart, *Danube*. U: Encyclopædia Universalis. Dostupno na: Internet, http://www.universalis.fr/encyclopedie/danube/#i_49838 (stranica poslednji put posećena 30.07.2013). Od Dunava, čiji je tok dugačak 2.889 km, u Evropi je jedino duža Volga sa svojih 3.534 km. Takođe, basen Volge koji se prostire na oko 1.380.000 km² veći je od basena

Za sve pribrežne zemlje, kao i za većinu država iz sliva, ova reka ima veliku privrednu važnost. Tokom istorije, na njenim obalama nastajale su mnoge civilizacije.³ To nije slučajnost: reka je bila bogata ribom, a njene vode korišćene su za navodnjavanje useva u priobalju; razmena proizvoda obavljana je rečnim putem, a klisure ili močvare u različitim delovima Evrope predstavljale su prirodna skloništa pred osvajačima i pljačkašima.

Danas je Dunav jedan od najznačajnijih kontinentalnih rečnih transportnih koridora. U pribrežnim zemljama to je uslovalo razvoj brodogradnje, trgovine i rečnih luka sa pripadajućom infrastrukturuom. Pored toga realizovani su i projekti iskorišćavanja hidroenergetskog potencijala reke, razvoja ribarstva, turizma i izgradnje sistema za navodnjavanje obradivih površina.⁴

Tabela br. 2: Procentualno učešće ostalih zemalja basena u slivu Dunava

Švajcarska	0,32	BiH	4,8
Italija	0,15	Crna Gora	oko 0,01
Češka	2,6	Makedonija	oko 0,01
Poljska	0,09	Albanija	oko 0,01
Slovenija	2,2		

Zajedno sa slivovima Rajne, Elbe, Odre i Visle, basen Dunava oivičava srednjoevropski geopolitički prostor, kontinentalnu celinu koja se nalazi između Crnog mora na istoku, Severnog mora na zapadu, Baltičkog mora na severu, te Jadranskog i Egejskog mora na jugu.⁵

Dunava. Ipak, pojedini teoretičari otvaraju pitanje: koliko je Volga „evropska“ reka? Ovo pitanje povezano je i sa starim raspravama o tome: gde je, zapravo, granica Evrope na istoku? I, ukoliko kod geografa ne postoji sumnja u odgovor na ovo pitanje, kod političara i geopolitičara stvari stoje nešto drugačije, pošto se pod granicom ne podrazumeva isključivo geografska granica, već ponekad i „strategijska“ ili „civilizacijska“ granica. O ovoj nedumici, više se može pronaći u radu: Nikolaj Danilevski, *Rusija i Evropa*. Službeni list SRJ, Beograd, 1994, str. 43-92.

³ O ovome biše u: Milutin Garašanin, *Praistorija na tlu SR Srbije I-II*, Srpska književna zadruza, Beograd, 1973.

⁴ Pet podunavskih zemalja koriste hidroenergetski potencijal Dunav u značajnoj meri: Nemačka, Austrija, Slovačka, Srbija i Rumunija. Najveća hidroelektrana na Dunavu je „Đerdap“. U ukupnoj količini proizvedene električne energije dunavske hidroelektrane u Austriji donose oko 20%, a Slovačkoj oko 16% (iz hidroenergetskog sistema „Gabčíkovo“-svk. *Gabčíkovo-Nagymaros*). Pored toga, vode iz hidro-sistema Dunava koriste se za hlađenje reaktora tri nuklearne elektrane u tri različite zemlje: NE Paks (u Mađarskoj; mađ. *Paksi Atomerőmű*), NE Kozloduj (Bugarska; bug. *Козлодуй*) i NE Černa voda (Rumunija, rum. *Cernavodă*). Što se turizma tiče, u poslednje dve decenije došlo je do popularizacije rečnih krstarenja Dunavom, te su tako turistički sadržaji podunavskih gradova obogaćeni, a prihodi od turizma povećani.

⁵ Inače, basen Dunava se prostire na površini većoj od teritorija Francuske, Švajcarske, Belgije, Holandije i Luksemburga zajedno. O geopolitičkom značaju Dunava i njegovoj kontinentalnoj ulozi više se može pronaći u: Milomir Stepić, *Srpsko pitanje-geopolitičko pitanje*. Jantar grupa, Beograd, 2004.

Posle završetka izgradnje kanala Rajna-Majna-Dunav 1992. godine, Dunav postaje „kičma“ evropske geopolitičke horizontale, a slivovi Rajne i Dunava tvore najvažniji geostrategijski prostor na kontinentu, sa ogromnim geoekonomskim potencijalom.⁶ Inače, posmatrano sa geološkog stanovišta, veza između Dunava i Rajne može se pratiti od početka perioda pleistocena (trajao od 1,8 miliona godina do 11,5 hiljada godina pre nove ere) do danas. Nekada su vodotoci koji se danas nalaze na izvoristu Rajne oticali u Dunav, dok je sada situacija obrnuta. Pošto je u današnje vreme nivo položaja Dunava viši od nivoa položaja Rajne, a planinski masiv koji deli dva toka sastavljen od propusnog krečnjaka, deo voda podzemnim rekama otiče od Dunava ka Rajni. Tokom sušnih leta u planinskim delovima Nemačke ponekad dolazi do isušivanja dela gornjeg vodotoka Dunava, odnosno do oticanja svih voda u podzemne tokove. Ova pojava naziva se i „poniranje Dunava“ (*Donauversickerung*).⁷

Mapa br. 1: Slivovi najvećih evropskih reka⁸

Veliki značaj Dunava uticao je i na to da se u poslednjih vek i po povede duga „politička bitka“ oko regulisanja plovidbe rekom. Jačanjem ruskog prisustva na Balkanskom poluostrvu od druge decenije XIX veka, smanjio se broj plovidbi Dunavom od srednjoevropskih zemalja ka Crnom moru. Rusija je ovo smišljeno radila, te je u donjem toku Dunava, koji je bio pod njenom kontrolom, uvodila duge karantine, povećavala

⁶ Više podataka o karakteristikama i značaju kanala Rajna-Majna-Dunav može se pronaći na: Internet, <http://en.structurae.de/structures/data/index.cfm?id=p0000147> (stranica poslednji put posećena 03.08.2013)

⁷ O ovome više u: Heinz Hötzl, „*Origin of the Danube-Aach system*“. U: Environmental Geology, vol. 27, Nr. 2, pp. 87-96.

⁸ Mapa preuzeta sa: Internet, <http://info-sed.plan-loire.fr/letude-des-sediments-a-large-echelle/> (stranica poslednji put posećena 01.08.2013).

tarife skladištenja i pretovara, usled čega u jednom periodu ušće Dunava postaje transportno „usko grlo“.⁹ Cilj je bio da se tokovi trgovine preusmere i tako poveća promet u crnomorskoj luci Odesi, tada „južnom ruskom prozoru“ ka Mediteranu. Ovo nije odgovaralo nizu evropskih država, koje posle pobede u Krimskom ratu potiskuju Rusiju iz donjeg toka Dunava i definišu nova pravila igre.

Mapa br. 2: Tok Dunava od Nemačke do Crnog mora¹⁰

Pariskim mirovnim ugovorom iz 1856. godine nametnuti su novi uslovi oslabljenoj Turskoj, pa Velika Britanija, Francuska, Pruska i Austrija faktički preuzimaju kontrolu nad deltom Dunava, te tako dolaze u priliku da kontrolišu trgovinu rekom. Tada su formirane dve komisije: Evropska komisija za Dunav (fra. *Commission Européenne du Danube*; u koju su ulazile Austrija (potom od 1879. Austrougarska), Velika Britanija, Francuska, Pruska, Sardinija, Rusija i Turska); i Obalska komisija (u koju su ulazile sve pribrežene zemlje, uključujući i vazalne Srbiju, Vlašku i Moldaviju). Sa jedne strane, ovakvom nagodbom je tada najmoćnija svetska sila – Velika Britanija dobila mogućnost da kontroliše donji tok Dunava – neuralgičnu geopolitičku tačku preko koje je, oslanjajući se na balkanske pravoslavne narode, Rusija mogla da izvrši stratejski prodor ka Mediteranu.¹¹ Sa druge strane, samo pribrežnim zemljama, članicama Obalske komisije,

⁹ O značaju Odeze po geopolitički položaj Rusije i njenog prerastanja u „treći ruski grad“ više u: Константин Смольников, *История Одессы. Исторический очерк*. Optimum, Одесса, 2007. O značaju donjeg toka Dunava za jačanje ruskog uticaja u ustaničkoj Srbiji, može se zaključiti iz: *Istorija srpskog naroda (T. V-1)*. Srpska književna zadruga, II izdanje, Beograd, 1994, str. 64-156.

¹⁰ Mapa preuzeta sa: Internet, <http://www2.demis.nl/mapserver/mapper.asp> (stranica poslednji put posećena 01.08.2013).

¹¹ Evropska komisija za Dunav bila je ovlašćena da kontroliše deltu Dunava, a posle Berlinskog kongresa 1878. godine njena nadležnost je proširena za oko 80 kilometara

dato je pravo da transportuju robu iz jedne rečne luke u drugu, usled čega se jačala pozicija Austrije na Balkanu. Iako je po završetku Prvog svetskog rata uspostavljen režim slobodne plovidbe rekom od rumunske Braile do nemačkog Ulma, a Statutom Dunava iz 1921. godine data su veća prava i nepribrežnim zemljama, Evropska komisija za Dunav nastavila je da funkcioniše i kontroliše rečnu deltu.¹² U praksi, sve do sredine tridesetih godina XX veka Velika Britanija je (uz pomoć Francuske) strateški kontrolisala Dunav.

Nemačka ovim nije mogla da bude zadovoljna.¹³ Još u maju 1918. godine, Nemačka je sklapajući separatni mir sa Rumunijom pokušala da ustanovi formiranje Komisije za ušće Dunava (eng. *Commission of the Mouth of the Danube*), u koju bi ulazile pribrežne podunavske i crnomorske zemlje, dok bi tok Dunava od Braile pa dalje uzvodno bio „u rukama pribrežnih zemalja“.¹⁴

Mapa br. 3: Delta Dunava i zona kontrole Evropske komisije za Dunav (osencena)¹⁵

uzvodno do Galacija (rum. *Galați*), da bi potom na Londonskoj konferenciji 1883. bila produžena za još oko 20 kilometara uzvodno do grada Braile (rum. *Brăila*).

¹² Statut Dunava usaglašen je 1920. godine (stupio na snagu godinu dana kasnije) na Pariskoj konferenciji na kojoj su učestvovali: Austrija, Belgija, Bugarska, Čehoslovačka, Francuska, Nemačka, Velika Britanija, Grčka, Mađarska, Italija, Rumunija i Jugoslavija. U Evropsku komisiju za Dunav su od 1921. godine ulazile, pored pribrežnih zemalja još i: Velika Britanija, Francuska i Italija.

¹³ O dešavanjima u nemačkom društvu i pritiscima na zvaničnu politiku, što je uzrokovalo i agresivniji politički nastup u Podunavlju, može se više pronaći u radu: Jiří Kořalka, *Všeněmecký svaz a česká otázka koncem 19. Století*, ČSAV, Praha, 1963.

¹⁴ Edward Krehbiel, "The European Commission of the Danube: An Experiment in International Administration". U: *Political Science Quarterly*, Volume 33, Number 1, March 1919, pp. 38-55.

¹⁵ Heinrich Kiepert, *Die Donaumündung im Jahre 1867*. U: *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, Bd. IV, Berlin, 1867. Mapa preuzeta sa: *Internet*, Mapa preuzeta sa: <http://chroma.to/photos/5699609> (stranica poslednji put posećena 03.08.2013)

Nemački uticaj rapidno raste od 1936. godine, kada nacistički režim vodeći politiku „uspostavljanja kontrole nad svim vodnim resursima“ počinje da nastupa sve agresivnije.¹⁶ Iskoristivši stalno rumunsko nezadovoljstvo, usled čega je do 1938. godine Evropska komisija za Dunav često bila blokirana rumunskim vetom i novom realnošću koja je nastala posle Minhenskog sporazuma (pripajanje Austrije, nastanak nezavisne marionetske Slovačke i teritorijalno proširivanje Mađarske), Nemačka 1940. godine formira Dunavski rečni savet (eng. *The Consultative Commission for Danubian Affairs Above Brăila*) sa sedištem u Bratislavi, u koji pored nje još ulaze i: Slovačka, Mađarska, Jugoslavija, Bugarska i Italija.¹⁷

Pokušaj „sila pobednica“ SAD, Velike Britanije i Francuske da se po okončanju Drugog svetskog rata sve vrati na prethodno stanje nije urodio plodom. Uz veliki angažman Sovjetskog saveza u Beogradu jula 1948. sazvana je Dunavska konferencija (DK) na kojoj je formirana Dunavska komisija koja postoji i danas. Za deo američkih analitičara ponašanje Sovjetskog saveza bilo je očekivano, zbog geopolitičkog značaja Dunava. Prema Šarloti Rasmusen (*Charlotte Rasmussen*), za Rusiju je ova reka bila od životnog značaja, simbol carističke politike *Drang nach Westen* u XVIII veku.¹⁸

Dunavska komisija je najstarija aktivna subregionalna međunarodna organizacija u ovom delu Evrope. Pored formiranja Komisije, u Beogradu je usvojena i *Konvencija o režimu plovidbe na Dunavu*, čime su podunavske zemlje dobile upravu nad celim plovnom tokom Dunava.¹⁹ Time je sudbina Dunava vraćena u ruke priobitnih zemalja, a zvanična Moskva je izvojevala jednu od prvih hladnoratovskih pobeda.

Tabela br. 3: Dužina toka Dunava kroz priobitne države (u km)

Nemačka	687,00	Srbija	587,35
Austrija	357,50	Bugarska	471,55
Slovačka	172,06	Rumunija	1075,00
Mađarska	417,20	Moldavija	0,57
Hrvatska	137,50	Ukrajina	53,94

Iako ima deset priobitnih zemalja, Dunavska komisija danas ima jedanaest članica, a to su: Rusija (kao sukcesor SSSR, ali i zahvaljujući posebnom sporazumu sa Moldavijom), Moldavija, Ukrajina, Bugarska,

¹⁶ O nemačkim ratnim ciljevima i značaju Dunava više u: Norman Rich, *Hitler's War Aims: the Establishment of the New Order*, W. W. Norton & Company, New York, 1974, pp. 311-313.

¹⁷ Otto Popper, „*The International Regime of the Danube*“. U: *Geographical Journal*, Vol. 102, N. 5/6, November-December 1943, pp. 240-253.

¹⁸ Charlotte Rasmussen, „*Freedom of the Danube*“. U: *Current History*, N. XII, January 1947, pp. 27-31.

¹⁹ Podaci dostupni na: Internet, www.danubecommission.org. (stranica poslednji put posećena 05.08.2013)

Rumunija, Srbija, Hrvatska, Mađarska, Slovačka, Austrija i Nemačka. Status posmatrača imaju: Belgija, Grčka, Kipar, Makedonija, Holandija, Turska, Francuska, Crna Gora i Češka. „Nakon otvaranja kanala Rajna-Majna i stvaranja jedinstvenog plovnog puta između Crnog mora i Severnog mora, veliki broj zemalja i organizacija su inicirale povezivanje sa DK. Dunav je takođe proglašen kao poseban transevropski saobraćajni koridor od posebnog značaja. Postoji i inicijativa za organizovanje nove diplomatske konferencije o dunavskoj saradnji, u cilju proširenja, za sada uskih nadležnosti i aktivnosti Dunavske komisije“.²⁰

Pored Dunavske komisije, od 1994. godine funkcioniše i Međunarodna komisija za zaštitu reke Dunav (eng. *The International Commission for the Protection of the Danube River*), a od 2001. i Proces saradnje na Dunavu (eng. *Danube Cooperation Process*).²¹ Proces saradnje na Dunavu predstavlja „političko-diplomatsku inicijativu koja ima za cilj pružanje novog političkog podstreka za jačanje i razvoj višestranih odnosa između podunavskih zemalja, bez uspostavljanja novih institucija“.²² Ciljevi ove međunarodne organizacije vezani su za unapređivanje ekonomske, plovidbene, ekološke, kulturne i turističke saradnje, a utisak je da se na ovaj način pokušava napraviti paralelna struktura, koja bi postojala pored Dunavske komisije, ali kojom bi rukovodile EU, uz veliki upliv SAD-a koje imaju status „gosta“. Uz navedene, postoji i jedno posebno regionalno udruženje, paradiplomatska inicijativa – *Radna zajednica podunavskih zemalja*.²³

Pored svega, Savet EU je u junu 2011. usvojio i Dunavsku strategiju EU (eng. *EU Strategy for the Danube Region*).²⁴ Posle prijema Bugarske i

²⁰ Duško Lopandić, *Regionalne inicijative u jugoistočnoj Evropi*, Institut za međunarodnu privredu i politiku: Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2001, str. 159.

²¹ Članice Međunarodne komisije za zaštitu reke Dunav su: Austrija, Nemačka, BiH, Bugarska, Hrvatska, Mađarska, Češka, Slovačka, Rumunija, Moldavija, Srbija, Slovenija, Crna Gora, Ukrajina i EU. O aktivnostima više na internet stranici: <http://www.icpdr.org/main>. Članice Procesa saradnje na Dunavu su: Austrija, BiH, Bugarska, Hrvatska, Češka, Nemačka, Slovačka, Mađarska, Moldavija, Rumunija, Slovačka, Slovenija, Ukrajina i Srbija. Članovi su još i, kao osnivači: *Evropska komisija i Pakt stabilnosti jugoistočne Evrope* (koji je u međuvremenu ugašen). Status gostiju imaju: Francuska, Makedonija, Rusija, Turska i SAD. O aktivnostima više na: *Internet*, <http://danubecooperationprocess.com>. (stranica poslednji put posećena 03.08.2013)

²² Dostupno na: *Internet*, www.mfa.rs. (stranica poslednji put posećena 05.08.2013)

²³ Radna zajednica podunavskih zemalja uključuje u svoj rad države, oblasti, regione i gradove iz pojedinih zemalja, pa su tako članice: Grad Beč, Burgenland, Gornja Austrija (Austrija); Loveč, Montana i Ruse (Bugarska); Češka; Hrvatska; Baden-Virtemberg, Bavarska (Nemačka); Bač-Kiškun, Baranja, Budimpešta, Pešta, Feher, Đer-Mošon-Sopron, Komoran-Eštergon, Tolna (Mađarska), Moldavija, Udruženje podunavskih oblasti (Rumunija); Slovačka; Srbija; Odesa (Ukrajina). Ciljevi ovog udruženja su: podsticaj privrednog razvoja, saobraćaj, regionalno planiranje, turizam, kultura, nauka, zaštita životne sredine. O ovome više u: Duško Lopandić, *Regionalne inicijative u jugoistočnoj Evropi*, Institut za međunarodnu privredu i politiku: Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2001, str. 159.

²⁴ O Dunavskoj strategiji se više može pronaći na: *Internet*, http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperate/danube/index_en.cfm (stranica poslednji put posećena 21.06.2013)

Rumunije 2007. i Hrvatske 2013. godine, Dunav je *de facto* postao unutrašnji plovni put EU.²⁵ Dunav je u planovima modernizacije saobraćajnih koridora EU označen kao Koridor VII. Dunavska strategija EU bazira se na tri stuba: 1) uspostavljanje sistema bezbedne plovidbe i razvoja transporta i prateće infrastrukture; 2) zaštita životne sredine i održivo korišćenje prirodnog bogatstva; 3) ekonomski razvoj i jačanje regionalne saradnje i partnerstva u regionu.²⁶ Najznačajniji „politički segment“ svakako je prvi stub, jer se tu otvara pitanje: pod čijom kontrolom se nalazi trgovina Dunavom? Još od 1948. godine „sudbina Dunava“ je u rukama pribrežnih zemalja, što se danas često navodi kao ograničavajući faktor. Dok se danas koristi oko 85 odsto transportnih kapaciteta Rajne, na Dunavu je to svega oko 9 odsto. Prema jednoj od iznetih računica, procena je da bi povećavanjem kapaciteta plovidbe za 30 odsto na relaciji Crno more-Severno more preko 5 milijardi tona tereta moglo da bude preusmereno na Koridor VII.²⁷ Prostor za povećavanje obima transporta na Dunavskom koridoru je ogroman, što u uslovima kada je propusna moć železničke mreže sve manja, a troškovi drumskog transporta (usled konstantnog povećavanja cene sirove nafte) rastu, od velikog značaja za privredu EU.

Da bi se ovaj plan ostvario, za EU je značajno da postoje „delotvorne rečne komisije“.²⁸ Verovatno je da bi EU želela da se formiraju tela poput Centralne komisije za navigaciju Rajnom (fra. *Commission Centrale pour la Navigation du Rhin*).²⁹ Time bi se olakšala mogućnost uvođenja obavezujućih pravnih normi za sve pribrežne zemlje, kojima bi se uspostavili jedinstveni standardi plovidbe, pretovara i utvrdio obrazac tarifiranja usluga, što bi značilo i uspostavljanje jedinstvenog režima plovidbe Dunavom. U tom kontekstu se i ustanovljavanje *Međunarodne komisije za zaštitu reke Dunav* može posmatrati kao prvi korak u pokušaju pravljenja nove „Međunarodne dunavske komisije“ pod kontrolom

²⁵ Posle prijema Srbije, Dunav bi i *de iure* postao unutrašnji plovni put EU. S obzirom da je jedini rukavac u delti Dunava koji se stalno održava za plovidbu i preko kojeg se može vršiti međunarodni transport rumunska Sulina, moldavski i ukrajinski deo plovnog puta u delti Dunava bi mogli biti zaobidjeni.

²⁶ Prema: Internet, <http://www.dunavskastrategija.rs/srp/strategija/> (stranica poslednji put posećena 03.07.2013)

²⁷ O ovome se više može pronaći na: Internet, http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperation/baltic/pdf/macoregional_strategies_2009.pdf (stranica poslednji put posećena 06.08.2013)

²⁸ EU je projektom pod nazivom NAIADES definisala ciljeve u oblasti razvoja unutrašnjih plovnih puteva. U ovom planu se govori o nezamenljivoj ulozi „delotvornih rečnih komisija“. Više na: Internet, <http://www.naiades.info/>. (stranica poslednji put posećena 03.08.2013)

²⁹ Članice ove organizacije su pribrežne zemlje: Nemačka, Francuska, Švajcarska, Holandija i Belgija. Posmatrači su još i: Austrija, Bugarska, Luksemburg, Mađarska, Slovačka, Češka, Rumunija, Velika Britanija, Srbija i Poljska. Poseban vid saradnje postoji sa institucijama EU. O svemu više na zvaničnoj stranici: Internet, <http://www.ccr-zkr.org>. (stranica poslednji put posećena 05.08.2013)

EU.³⁰ Time bi, suštinski, upravljanje resursima prešlo iz ruku priobitnih zemalja u ruke EU. O „sudbini Dunava“ bi odlučivala EU!

Posmatrano iz današnje, (dnevno)političke perspektive, lako se može braniti teza kako su predložene mere EU „spasonosno rešenje“ i za samu EU i za priobitne zemlje. Ipak, posmatrano sa geopolitičkog aspekta, otvara se nekoliko važnih pitanja. „Velika politička bitka“ na Dunavu, koja traje skoro dva veka, zapravo je geopolitički motivisana. Današnji stavovi i inicijative važnih činilac međunarodnih odnosa zato se mogu posmatrati i samo kao jedna od etapa u geopolitičkoj borbi.

Mapa br. 4: Kanal Rajna-Majna-Dunav³¹

Stvaranjem kontinentalne geopolitičke horizontale pravcem Rajna-Dunav, panevropski Koridor VII postaje važna karika u povezivanju kavkasko-kaspijskog regiona sa akvatorijem Atlantskog okeana, pre svega njegovim severnim delom. Dunavski region nije samo geoekonomska celina i potencijalni *mestorazvoj*, prostor na kojem bi se sjedinjavale socijalno-politička sredina i njegova teritorija.³² Gledano iz ugla vodećih evropskih država, ovo je i značajan tranzitni pravac za dalje transferisanje zapadnoevropskih i srednjoevropskih ekonomskih, kulturnih i vojnih interesa i uticaja ka srednjoazijskom i bliskoistočnom regionu. Podela članica EU na „zapadnoevropske“ i „srednjoevropske“ je geopolitički važna.³³

³⁰ O važnosti Međunarodne komisije za zaštitu reke Dunav i upoređivanja sa komisijom za Mekong više se može pronaći u: Susanne Schmeier, *Governing International Watersources. River Basin Organizations and the sustainable governance of international shared rivers and lake*, Routledge, New York, 2012.

³¹ Mapa preuzeta sa: Internet, http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Constanta-Rotterdam_DE.PNG (stranica poslednji put posećena 03.07.2013)

³² Pojam „mestorazvoj“ prvi je počeo da koristi ruski teoretičar Petar Savickij (Пётр Савицкий) i pod njim je podrazumevao „geograsku jedinicu na kojoj dolazi do sjedinjavanja socijalno-političke sredine i njene teritorije“. O ovome više u: Peter N. Savickij, *Šestina sveta. Rusko jako zemljepisnj a historický celek*, Melantrich, Praha, 1933, str. 195.

³³ Ovu podelu autor opširno analizira u radu: Dušan Proroković, *Geopolitika Srbije: položaj i perspektive na početku XXI veka*, Službeni glasnik: Geopolitika, Beograd, 2012. U

Zapadnoevropski „rimland“ je područje talasokratskih zemalja, pomorskih naroda i njihovih kultura, dok je srednjoevropska unutrašnjost prostor telurokratskih država, kontinentalnih naroda i kultura.³⁴ Jačanje evropske geopolitičke horizontale garantuje kontinentalnom delu EU samostaljniji geopolitički nastup u budućnosti. Sa jedne strane, time se telurokratske srednjoevropske zemlje u velikoj meri oslobađaju zavisnosti od talasokratskih SAD-a i njihovih zapadnoevropskih saveznika. Sa druge strane, za srednjoevropske zemlje otvaraju se sasvim nove perspektive na istoku, što može dovesti i do stvaranja novih „geostrateških i geoekonomske partnerstava“. Kontinentalna geopolitička horizontala tako može postati zapadna osovina u novom savezništvu srednjoevropskog kontinentalizma sa evroazijstvom. Za istočnoevropske pribrežne zemlje ovo je dugoročno rešenje. Time se stvara solidna osnova za njihov privredni razvoj i tehnološko osavremenjavanje.

Tabela br. 4: BDP po glavi stanovnika pribrežnih zemalja Rajne (u dolarima)

Francuska	Holandija	Nemačka	Belgija	Švajcarska
41,141	46,142	41,513	43,686	79,033

Stavljanje „sudbine Dunava u ruke EU“ nije samo po sebi rešenje za nerazvijene države iz donjeg toka reke. Poređenje sa Rajnom nije na mestu, pa je pitanje i koliko bi preuzimanje iskustava Centralne komisije za navigaciju Rajnom u upravljanju Dunavom dalo rezultat. Pet država kroz koje protiče Rajna su na otprilike istom nivou razvoja, sa tradicionalno velikom međusobnom razmenom i međuzavisnim ekonomskim i naučnim sistemima.³⁵ Podunavske zemlje su na različitim nivoima ekonomskog razvoja, pa je tako BDP per capita Nemačke veći šest do deset puta od onog koji imaju Rumunija, Bugarska i Srbija. Najznačajniji spoljnotrgovinski partner svih pribrežnih zemalja je Nemačka i o nekoj „međuzavisnosti“ ne može se uopšte govoriti, već samo o „jednostranoj zavisnosti“ ostalih od Nemačke!

zaključku se i navodi da su „zapadnoevropska“ i „srednjoevropska“ geopolitička koncepcija različite, u mnogim stvarima i suprotstavljene.

³⁴ Podela na talasokratske i telurokratske zemlje je uzeta prema postavci nemačkog teoretičara Karla Šmita. Šmit predstavlja svetsku istoriju kao kontinuitet borbe između kontinentalnih i pomorskih država, slikovito to opisujući kroz naziv knjige o strategiji francuskog admirala Kasteksa: More protiv zemlje (*La Mer contie la Terre*). Za njega je ova borba „iskonski antagonizam“, opisana još u jednom od tumačenja starozavetne priče, o borbi između Levijatana (ogromne mitske ribe, predstavljane kao moćnog kita) i *Behemota* (snažne suvozemene životinje, predstavljane kao bika sa velikim rogovima ili ogromnog slona). O ovome se više može pronaći u radu: Karl Šmit, *Zemlja i more*. U: Aleksandar Dugin, *Osnovi geopolitike, knjiga 2, Prostorno misliti*, Ekopres, Zrenjanin, 2004, str. 302-303. O značaju Dunava za celokupnu srednju Evropu više se može pronaći u: Oskar, Krejči, *Geopolitika srednjoevropskega prostora*, Professional Publishing, Praha, 2009.

³⁵ U poređenju BDP po glavi stanovnika navedenih pet zemalja uočljivo je da samo Švajcarska „odskoče“ od ostalih.

Tabela br. 5: BDP po glavi stanovnika pribrežnih dunavskih zemalja (u dolarima)³⁶

Nemačka	41,513	Srbija	4,943
Austrija	47,083	Bugarska	7,033
Slovačka	16,899	Rumunija	7,935
Mađarska	12,736	Moldavija	2,037
Hrvatska	12,972	Ukrajina	3,877

Pored toga, istorijska iskustva na Dunavu iz perioda do 1948. godine, ali i na primer iz projekta izgradnje panevropske železničke pruge koja je povezivala srednju Evropu sa Bosforom, preko teritorija Srbije i Bugarske posle 1878. godine, pokazuju da je uticaj prolaska važnih saobraćajnih koridora preko teritorija balkanskih država imao ograničene efekte na njihov ukupni razvoj. Od svega su, ipak, najveću korist imali oni koji su upravljali ovim kapitalnim projektima. Nesumnjivo, sprovođenje Dunavske strategije može doneti određenu korist pribrežnim zemljama, ali se može pokazati i kako sve to neće uticati na promenu sadašnjih nepovoljnih makroekonomskih trendova.

Tek samostalnijim nastupom srednjoevropskog kontinentalizma i njegovim „savezništvom“ sa evroazijstvom, zemlje donjeg toka Dunava i zapadne crnomorske obale postaju središnja karika novog geopolitičkog lanca, tranzitna zona preko koje će se odvijati dinamična razmena između srednje Evrope i partnera na istoku. Tada bi i plan o izgradnji kanala moravsko-varđarskim pravcem od Dunava do Soluna postao izvestan i izvodljiv. Ovim vodnim pravcem srednja Evropa i evropske članice novonastajuće evroazijske integracije dobile bi siguran transportni koridor ka Mediteranu, koji ne bi zavisio od političkih i bezbednosnih okolnosti na Bliskom istoku.

Mapa br. 5: Projektovana trasa kanala Dunav-Morava-Vardar-Solun³⁷

³⁶ U tabelama br. 4. i 5. korišćeni su podaci Međunarodnog monetarnog fonda iz publikacije: *World Economic Outlook Database-April 2013*, International Monetary Fund, New York, 2013.

³⁷ Mapa preuzeta sa internet stranice dnevnih novina „Vesti“. Dostupno na: Internet, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ekonomija/289472/A-kakva-je-kineska-korist-od-kanala-do-Soluna> (stranica poslednji put posećena 03.07.2013)

U istoriji je postojalo nekoliko inicijativa o stvaranju jedinstvene srednjoevropske integracije, koja bi obuhvatala zemlje iz basena Dunava, a u koju ne bi ulazila Nemačka. Sredinom XIX veka Lajoš Košut (*Lajos Kossuth*) predlagao je formiranje federacije, koja bi se prostirala od Karpata do Jadranskog mora, i od panonskog Podunavlja do Crnog mora. To bi uključivalo pored Ugarske i: Transilvaniju, Rumuniju, Hrvatsku, Srbiju i ostale južnoslovenske zemlje po oslobođenju od otomanske okupacije.³⁸ Za Milana Hodžu, koji je svoj rad napisao posle potpisivanja Minhenskog sporazuma, slobodu malim narodima garantovalo je samo njihovo međusobno povezivanje. To bi na srednjoevropskom geopolitičkom koridoru značilo formiranje *Podunavske federacije*, koju bi sačinjavale: Poljska, Čehoslovačka, Austrija, Mađarska, Jugoslavija, Rumunija, Bugarska i Grčka. Federacija bi se, sa preko 100 miliona stanovnika, prostirala na respektabilnih 582.000 kvadratnih milja, a integracija bi počela stvaranjem carinske unije.³⁹ Tokom Drugog svetskog rata i američka diplomatija razmišljala je o mogućnosti stvaranja „velike političke konfederacije“ sa zajedničkom spoljnom politikom i odbranom, a u koju bi ulazili: Čehoslovačka, Mađarska, Austrija, Jugoslavija, Bugarska, Rumunija, Grčka, a moguće i Turska.⁴⁰ Ipak, ni jedna od ovih inicijativa nije realizovana. Između ostalog i zato što je nemoguće isključiti Nemačku iz ovakvih planova.

Nemačka je ključna srednjoevropska država, sa zavidnom tradicijom i značajnom ulogom. Telurokratski, srednjoevropski kontinentalizam ne može postojati bez Nemačke i nemačkih geopolitičkih interesa. Zato se cela računica o položaju i razvoju zemalja iz donjeg toka Dunava u velikoj meri svodi na pitanje: kako će se geopolitički postaviti Nemačka? Ukoliko se uspravljanje Nemačke u respektabilnog geopolitičkog igrača u globalnim razmerama bude dešavalo uz usaglašavanje ciljeva sa evroazijstvom, donji tok Dunava je kontaktna i tranzitna zona, što otvara mogućnosti dugoročne stabilizacije i dinamičnog razvoja istočnoevropskih podunavskih država. U slučaju da Nemačka ostane privržena evroatlantizmu, pokušavajući tako da se pozicionira kao jedna od globalnih „subimperijalnih sila“, sliv Dunava bi predstavljao samo novi strateški koridor talasokratskim zemljama, svojevrsni *Via militaris* kojim bi se ojačalo prisustvo SAD-a na prostoru donjeg toka Dunava i zapadne (verovatno i severne) crnomorske obale. Time bi se uticaji i interesi telurokratskog evroazijstva potisnuli daleko ka severu i kontinentalnoj unutrašnjosti. U tom slučaju, podunavske zemlje imale bi veliki strateški značaj za SAD, jer se preko njih okružuje evroazijski „Heartland“, ali bi ostale ekonomska periferija i granična oblast prema drugim geopolitičkim celinama.⁴¹ To bi, u najboljem slučaju, donelo

³⁸ Peter Rokai [i dr.], *Istorija Mađara*, Clio, Beograd, 1999, str. 422-460.

³⁹ Milan Hodža, *Federácia v Strednej Európe a iné štúdie*, Kalligram, Bratislava, 1997, str. 65, 231-235.

⁴⁰ Lukač Pavol, „*Neznámy stredoeurópsky federalista*“. U: *Historická revue*, číslo 4/2000, ročník XI, Bratislava, 2000, str. 14-15.

⁴¹ Pojam „Heartland“ prvi je u geopolitiku uveo Halford Makinder (*Halford Mackinder*). Više se može pronaći u njegovom radu: Halford Dž. Makinder, *Demokratski ideali i*

održavanje postojećih odnosa, i države iz donjeg toka Dunava dugoročno bi ostale na repu ekonomskih dešavanja.

Od navedenog u velikoj meri zavisi i geopolitički položaj Srbije. U najboljem slučaju, izgradnjom kanala Dunav-Morava-Vardar-Solun Srbija može postati važno raskršće rečnih saobraćajnica koje vode od Crnog mora sa istoka i Egejskog mora sa juga, ka Severnom moru. Pored toga, Srbija je i tranzitna zona ka jadranskom priobalju sa kojim je povezana železničkim koridorom Beograd-Bar što njen položaj dodatno poboljšava! U takvom razvoju situacije Srbija se oslanja na dva sigurna saveznika-Rusiju i Nemačku, sa kojima može razvijati ekonomske odnose i produbljivati političku saradnju. U najgorem slučaju, ukoliko bi Dunav postao evroatlantički „vojni put“ ka južnom obodu ruske zone interesa, Srbija bi postala duboko geopolitički izolovana. Sa jedne strane, Srbija bi ostala problematična zemlja za SAD, jer je za talasokratske ciljeve „srpsko pitanje“ deo problema, a ne deo rešenja na Balkanu. Sa druge strane, obnovila bi se teza Milorada Ekmečića kako je Srbija „geografski neprijatelj Nemačke“. ⁴² To bi uticalo na dalju eroziju srpske pozicije i dramatično pogoršavanje ionako lošeg geopolitičkog položaja zemlje. Između ove dve krajnosti može se pojaviti čitav niz rešenja, ali nesumnjivo, po srpske interese mnogo je bolje da, što se „dunavskog geopolitičkog vektora“ tiče, on u budućnosti bude koridor koji povezuje dve telurokratske geopolitičke koncepcije: srednjoevropski kontinentalizam i evroazijstvo.

Bibliografija

1. Bideleux, Robert, *European integration and disintegration*. Routledge, London, 1996.
2. Blanc, André; Carrière, Pierre, „*Le Danube*“. U: „*Encyclopaedia Universalis*“ (CD), 10e, Paris. 2005.
3. Danilevski, Nikolaj, *Rusija i Evropa*. Službeni list SRJ, Beograd, 1994.
4. Dugin, Aleksandar, *Osnovi geopolitike*, knjiga 2, Prostorno misliti, Ekopres, Zrenjanin, 2004.
5. Ekmečić, Milorad, *Dugo kretanje između klanja i oranja: istorija Srbije u novom veku 1492-1992*, Evro-Giunti, Beograd, 2010.
6. Garašanin, Milutin, *Praistorija na tlu SR Srbije I-II*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1973.
7. Hodža, Milan, *Federácia v Strednej Európe a iné štúdie*, Kalligram, Bratislava, 1997.
8. Hötzel, Heinz, „*Origin of the Danube-Aach system*“. U: *Environmental Geology*, vol. 27, Nr. 2, pp. 87-96.

stvarnost. Metaphysica, Beograd, 2009. O spoljnoj politici SAD, njenoj tradiciji i aktuelnim strategijama više se može pronaći u radu: Oskar Krejči, *Zahranični politika USA*, Professional Publishing, Praha, 2009.

⁴² Više u zaključcima iznetim u radu: Milorad Ekmečić, *Dugo kretanje između klanja i oranja: istorija Srbije u novom veku 1492-1992*, Evro-Giunti, Beograd, 2010.

9. Krehbiel, Edward, "The European Commission of the Danube: An Experiment in International Administration". U: *Political Science Quarterly*, Volume 33, Number 1, March 1919, pp. 38-55.
10. Kořalka, Jiři, Všeněmecký svaz a česká otázka koncem 19. Století, ČSAV, Praha, 1963.
11. Krejčí, Oskar, Geopolitika středoevropského prostoru, Professional Publishing, Praha, 2009.
12. Krejčí, Oskar. Zahraniční politika US, Professional Publishing, Praha, 2009.
13. Lopandić, Duško, Regionalne inicijative u jugoistočnoj Evropi, Institut za međunarodnu privredu i politiku: Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2001.
14. Lukáč, Pavol, „Neznámy stredoeurópsky federalista“. U: Historická revue, číslo 4/2000, ročník XI, 2000, s. 14-15.
15. Makinder, Halford Dž. Demokratski ideali i stvarnost, Metaphysica, Beograd, 2009.
16. Popper, Otto, „The International Regime of the Danube“. U: *Geographical Journal*, Vol. 102, N. 5/6, November-December 1943, pp. 240-253.
17. Proroković, Dušan, „Geopolitika Srbije: položaj i perspektive na početku XXI veka“, *Službeni glasnik: Geopolitika*, Beograd, 2012.
18. Rasmussen, Charlote, "Freedom of the Danube". U: *Current History*, N. XII, January 1947, pp. 27-31.
19. Rich, Norman, Hitler's War Aims: the Establishment of the New Order, W. W. Norton & Company, New York, 1974.
20. Rokai, Peter [i dr.], Istorija Mađara, Clio, Beograd, 1999.
21. Savickij, Peter, Šestina světa. Rusko jako zeměpisný a historický celek, Melantrich, Praha, 1933.
22. Schmeier, Susanne, Governing International Watersources. River Basin Organizations and the sustainable governance of international shared rivers and lakes, Routledge, New York, 2012.
23. Stepić, Milomir, *Srpsko pitanje-geopolitičko pitanje*, Jantar grupa, Beograd, 2004.
24. Stojić-Karanović, Edit; Petrović, Dragan, „Dunavska strategija“, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010.
25. Touchart, Laurent, "Danube". U: *Encyclopaedia Universalis*. Dostupno na: Internet, http://www.universalis.fr/encyclopedie/danube/#i_49838.
26. EU Strategy for the Danube Region, European Commission, Brussels, 2011. Dokument dostupan na: http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperate/danube/index_en.cfm. World Economic Outlook Database-April 2013, International Monetary Fund, New York, 2013.
27. Commission Centrale pour la Navigation du Rhin: <http://www.ccr-zkr.org>
28. Ministarstvo spoljnih poslova Srbije: www.mfa.rs
29. Naiades (Next Generation European Inland Waterway Ship and Logistic System): <http://www.naiades.info/>
30. The Danube Commission: www.danubecommission.org.
31. The Danube Cooperation Process: <http://danubecooperationprocess.com>.
32. The Internet, Commission for the Protection of the Danube River: <http://www.icpdr.org/main>

**STRUGGLE FOR CONTROL OF THE DANUBE AND ITS IMPACT
ON SERBIA'S GEOPOLITICAL POSITION**

ABSTRACT

The Danube is one of the most important traffic corridors within Europe. That is the reason why the struggle between the great powers-geopolitical players for the control of the Danube is permanent in last two centuries. With the Rhine - Danube canal the European geopolitical horizontal has been made. This has provided Germany, which is the leading central European country, more independent role. German position towards atlantism on one hand and eurasianism on the other has an important influence on the geopolitical position of Serbia.

Key words: Danube, Rhine, geopolitics, international commissions for Danube, Central European continentalism, atlantism, eurasianism, Danube strategy.